

KNJIŽEVNOST.

Zgodovina slovenskega naroda, spisal dr. Josip Gruden. 4. zv., 1914, str. 529—688. — Leta 1910. je izdala Mohorjeva družba prvi zvezek slovenske zgodovine izpod peresa dr. Josipa Grudna, leta 1912. je izšel drugi zvezek, naslednjega leta pa tretji. V teh treh zvezkih je na 528 straneh opisana naša preteklost od prvih zgodovinskih časov pa do konca srednjega veka. Za leto 1914. nam je Mohorjeva družba poklonila četrti zvezek Grudnove zgodovine, ki nam opisuje turške boje v 16. stoletju po naši domovini in pa razširjanje luteranstva med našimi predniki. Večina članov Mohorjeve družbe so preprosti ljudje kmetijskega stanu, katerim ugajajo slike domačih krajev, oseb in stvari. Zato je dobro, da je v imenovani knjigi med tekstom mnogo primernih podob. Večina čitateljev bo najprej te pregledala in šele potem začela čitati knjigo. — Na strani 544—566 nam je pisatelj podal kratko zgodovino in krajepis ogrških Slovencev ter med tekst uvrstil več primernih slik. Zato mu bodo gotovo hvaležni naši rojaki onkraj Mure. Taki spisi bi utegnili pomnožiti število članov med njimi ter zanimanje za slovenske knjige. — V drugi polovici četrtega zvezka je opisano, kako se je luteranstvo širilo po Slovenskem. Dr. Gruden je to tem laže storil, ker je o zgodovini protestantovstva po Slovenskem priobčil že več razprav po drugih knjigah ter v ta namen porabil deloma tudi nenatisnjene vire. Kdor se je pečal s starejšo slovensko slovstveno zgodovino, ga bodo posebno zanimale slike, ki nam kažejo, kake so bile naše prve slovenske knjige. Gospodu pisatelju želimo zdravja in dobre volje, da nam bo v naslednjih zvezkih z isto marljivostjo opisal našo zgodovino do najnovejših časov.

Dr. Fr. Kos.

»**Janko Kersnik, njega delo in doba.**« Ocena. Spisal dr. Dragotin Lončar. Ponatis iz »Vede«. Gorica 1914. (II.) 3—29 (III.) str.

Lončarjeva ocena Prijateljeve monografije o Kersniku je ocena prav posebne vrste. V obliki referata je pravzaprav samostojna razprava, le da se po vnanje drži v glavnem Prijateljevega dela. Pri tem dr. Lončar izpopolnjuje Prijateljevo sliko časa z novimi podatki bodisi iz korespondence dr. Jos. Vošnjaka, ki jo ima na razpolago in v varstvu (deloma jo je že objavil v »Naših Zapiskih«), bodisi iz sodobnega časopisja, zlasti iz »Slovenskega Naroda«, »Rimskega Katolika« in »Slovenskega Sveta«, zraven pa popravlja tudi nekatere važnejše Prijateljeve pomote.

Popravki in dopolnila se nanašajo povečini na socialno življenje. Tako ugovarja dr. Lončar dr. Prijatelju, ki trdi, da nemški liberalizem ni imel zmisla za gospodarska vprašanja, in popravlja, da je imel celo mnogo zmisla zanje, seveda s t ali š č a k a p i t a l a, da pa ni poznal (bolje: ni hotel poznati) skrbi malega človeka. S tem je obenem popravljen tudi Prijateljeva trditev, ki sem jo grajal tudi jaz, da je bilo zavezništvo nemškega liberalizma s kapitalizmom in mančestrstvom samo »obdolžitev« (str. 3.; Prijatelj, Kersnik, II., str. 3.; ocena v D. S. 1914, 373.). Dr. Lončar popravlja deloma tudi Prijateljevo hvalo Križmanovega predavanja »O razvoju človeškega dela«, ker »vsebuje konec orto-

doksní gospodarski liberalizem, ki je neresničen in krivičen. Križman namreč trdi, da je sedaj v dobi pare človek sam kriv, če ga tare nadloga« (str. 8, Kersnik 98).

Enako dopolnila. Dr. Lončar naglašá nastop slovenskih poslancev v Taafejevi službi, posebno Tonklija kot poročevalca pri sklepanju protisocialističnih zakonov (str. 9—10) ter opozarja na ironijo usode, da je Taafejevo volilno reformo, ki bi bila prinesla Slovincem koristi, pomagal vreči ravno slovenski poslanec (bolje: poslanec Slovencev) nemški grof Hohenwart. Istega značaja so tudi kratki podatki o početkih češke stranke realistov ter o Masaryku, ki je bil učitelj tudi dr. Lončarja. Zanimiva pa je posebno Lončarjeva ilustracija za potrebo socialnega dela pri nas v osemdesetih letih (Lončar misli na socialistično organizacijo slovenskega delavstva). Poroča namreč o Windischgrätzovi interpelaciji na poljedelskega ministra (z dne 22. januarja 1880), ki graja sramotne razmere v idrijskem državnem rudniku. Dočim so prej služili delavci po 50—70 krajcarjev na dan in so smeli pasti svojo govejo živino po cesarskih gozdih (od 1544 do 1871), so začeli nato plače tako zniževati, da so dobivali tedaj odrasli delavci po 25—40 kr., mladostni pa 15 kr., a paša se jim je vzela; razen tega so grozili domačim delavcem, da jih odslove in pokličejo tujce in res opekarji in zidarji so bili Italijani, plačani po 1 gld. 50 kr. na dan (str. 10—11).

Le malo drugačnega značaja je najboljše Lončarjev popravek, tisti namreč, ki popravlja Prijateljevo mnenje o brezdomovinstvu Mahničevem, ker tudi ta zadeva je s socializmom le v stiku, in sicer toliko, kolikor bi očitek »brezdomovinstva«, vržen proti zastopniku vesoljne cerkve, padel tudi na mednarodni socializem (prim. str. 17). Zanimivo pa je vsekakor, da je njegovo načelno stališče usposobilo socialista, da je objektivno presodil to vprašanje, dočim zastopnik istotako mednarodne »Svobodne misli«, dr. Prijatelj, tega ni bil zmožen. Pač menda, ker zastopa socializem, teoretično vsaj, princip altruizma, a svobodomiselstvo, še zmeraj v okovih starega liberalizma, princip egoizma.

Na podlagi Mahničevih člankov »Pamet in sv. pismo o narodnosti« (Rimski Katolik I.) in »Deset poglavij iz narodnostnega katekizma« (R. K. VII.)¹ analizira dr. Lončar njegovo narodnostno izpoved (14—17) in mu, posebno tudi v presojevanju »absolutne narodnosti«, pritrjuje, »čeprav morebiti prihajamo do istih zaključkov vsak po drugi poti« (str. 17). Mahničevim naukom o razmerju narodnosti do države pa ne pritrjuje docela. Trditvi, »da je rušenje prestolov in držav v imenu narodnosti zločin« (R. K. I. 181), priznava le relativno upravičenost. Izpopolnjuje jo (str. 17—20) na podlagi Mahničeve razprave »Meje državne oblasti« (R. K. VI.) ter razprav dr. Pavlice »Svoboda in oblast ljudstva« (R. K., VI., 424—439) in njega nadaljevanja »Volilna pravica« (R. K., VII., 25—35), v katerih se razpravlja tudi o pravici samo-

¹ V moji oceni D. S. 1914, 376. op., popravi v 3. vrsti tiskarski pogrešek »III.« v pravilni VII.

obrambe naroda proti zlorabi državne oblasti in krivicam oblastnikov. Posebno se naslanja na sledeča izvajanja dr. Pavlice, temelječa na naukih sholastikov, zlasti jezuita Suareza, ki pa niso vsi splošno priznani: »Načelo in konec politične oblasti . . . je občna blaginja — bonum commune. Skrb za občno blaginjo ima ves narod v celoti, zato pa je politična oblast od Boga podeljena celemu narodu. Čeprav je v rokah enega človeka, je vendar le oblast celega naroda, ker je vladar nima kot osebno pravico, ampak kot pravico, podeljeno od Boga za celo občino ali državo. Ako bi torej vladar ali zbor vladajočih očitno zlorabil politično oblast za osebne namene ali pa proti koristim države, bi v tem njegovo obnašanje ne bilo »v imenu božjem«, ampak v imenu osebnega izvolja — v imenu revolucije. — Narod ima v imenu božjem oblast pozvati vladarje, da naj vršijo dolžnosti, in tudi pravico premeniti vladajoče osobe v tem zmislu. — Toda pregreha mora biti očitna, celemu narodu jasna, trajna, ki se ne dá zlepa odpraviti. Nezaupanje mora biti izpričano in mora biti res nezaupanje celega naroda. Nikakor ga torej ne sme narekovati strast ali izvolja ali surova sila ali nevoščljivost ali koristolovstvo enega stanu ali ene politične stranke . . .« (Naštevajo se grehi drž. političnih oblasti proti ljudstvu, cerkvi, npravnosti). »Politična oblast je zatirala narodnost in tudi to je pravni razlog, da si narod osvaja pravo samoobrambe.« (R. K., VII., str. 26—27.) Nato kaže dr. Lončar na vire krščanskega naziranja o razmerju naroda do državne oblasti, na pismo sv. Pavla do Rimljanov (XIII., 1—2), na vesoljno pismo sv. Petra (II., 18) na Dejanja apostolov (V., 29). Kar navaja dr. Lončar po dr. P. Janetu »Histoire de la science politique« v češkem prevodu o nazorih sv. Tomaža Akv., je netočno povedano in se le deloma strinja z nauki sv. Tomaža. Po vsem tem prihaja dr. Lončar do zaključka, da tudi krščansko naziranje priznava suvereniteto naroda, seveda sub specie aeternitatis.

Opozoril bi pa ob tem zanimivem razpravljanju, da nazori dr. Pavlice, ki jih navaja dr. Lončar, niso v nasprotju z Mahničovo zgoraj navedeno trditvijo, ker je imel Mahnič tam pred očmi — postopanje zedinjene Italije napram Cerkveni državi¹; in to postopanje tudi v zmislu teorije Suareza in dr. Pavlice ni bilo utemeljeno, zahteve po narodnih, od vesoljne cerkve ločenih cerkvah v imenu narodnosti (narodnost višja od Boga) se pa dr. Lončar ni dotaknil (R. K., I., 287—289, VII., 52—54).

Omenil bi še mimogrede nekaj o dijaškem vohunstvu v devetdesetih letih, ki ga graja dr. Lončar na str. 26. Teга žalostnega pojava je kriva ravnotoliko

¹ To se vidi tudi na tistem mestu, ki ga dr. Lončar citira (R. K., I., 181): . . . prestoli, ki so si jih (vladarji) postavno pridobili, so njihova nedotakljiva lastnina. Tudi plebiscit tu nič ne izda. Pravo Božje ni odvisno od narodove volje niti od večine glasov. In da bi številno tudi vsi Italijani glasovali za združenje, s tem ne izgube legitimni vladarji svojega prava . . . Največe mednarodno zločinstvo v našem veku je rušenje postavnih držav v imenu narodnosti. Najpripravniša, najčastitljivejša država pa, ki se je žrtvovala narodnostni ideji, je bila papeževa. Ako se smejo pravice tako starodavne, zgodovinsko tako utemeljene žaliti v imenu narodnosti, kaj bi bilo še potem sveto revoluciji. Evropa se bo za to zločinstvo še bitko pokorila.

podivjanost in nepoštenost tačasnega boja proti Mahniču in Missiji, posebno tisto neosnovano očitjanje brezdomovinstva, kot pa nesrečna metoda pristašev katoliško narodne stranke, da bi se ga ubranili.

Lončarjeva izvajanja se mimo Prijateljevih splošno odlikujejo po dobrodejni stvarnosti, dasi se nikjer ne zataji svobodomiselnih socialist, posebno pa tudi v navajanju nesomišljeniških virov po zvestosti, ki jo n. pr. pri dr. Prijatelju večkrat pogrešamo.

Ivan Grafenauer.

Vesele povesti I. Fr. Jaklič: Za možem. — V pustiv je šla. Jos. Jurčič: Pravda med dvema bratoma. Zbirka Slovenskih povesti. Urejuje I. Grafenauer. 3. zvezek. Cena 60 vin. Str. 79. — Grafenauer je zbral tri povestice dveh pisateljev Dolenjcev pod naslovom Vesele povesti. To zmoti bi napravil vsak izmed nas, ker smo se že zdavnaj živeli v to, da se nam mora zdeti slikanje kmetskega miljeja predvsem komično. Ne maram raziskavati, kdo je bolj kriv te napake, mi ali pisatelji; vsekakor je gotovo, da je to napaka. Povestice bi z isto pravico imenovale podučne, ker nam razkrivajo različne slabosti in kažejo dobre zglede. Zlasti je to očitno pri Jurčičevi, ki je izšla l. 1879. Dasi Jurčič Stritarja ni posebno cenil, se je vendar dal vplivati od njegove teorije, da bodi umetnost učiteljica ljudstva, namreč kmetskega. Po Levstik-Jurčičevem prepričanju iz prejšnje dobe naj bi bila umetnost le glasnica ljudstva, misliti si moramo vedno kmetskega, ki naj bi bilo vir vsega dobrega v literaturi in jezikoslovju. To dvojno hotenje živi še v Jakliču, saj je začel svoje pisateljevanje v devetdesetih letih čisto v Jurčičevi maniri s slikanjem vaških originalov. A med Jurčičem in našima povesticama leži še realizem Zvonovcev in naturalizem, ki se javlja pri Jakliču v mirnem, od pisatelja nemotenem pripovedovanju. — Jurčič pripoveduje svojo kmetsko zgodbo neki inteligenci, za katero ima še vse polno vmesnih opomb. Tako je mogoče, da njegov Tone, ki zna komaj pet besed v redu izpregovoriti, sedi »kakor Marius na razvalinah kartaških«, ali doživi v Zatični pred kloštrskim potokom svoj Rubikon. Jaklič nima takih stvari nič več, dasi nezavestno v kmetskih dogodkih še vedno rad poudarja take strani, ki na inteligenco »veselo«, pravzaprav smešno vplivajo. Oba pripovedujeta dogodke iz kmetskega življenja, a Jurčiču je važnejša oseba, karakter, Jakliču dogodek, zato, kadar zabredeta v napake, Jurčič karikira osebe, Jaklič dogodke in prizore; Jurčičeva specialiteta so monologji, Jakličevi dialogi. Jurčič hoče biti za vsako ceno zanimiv, zato je njegov govor poln drastičnih primer, zato zamenja večkrat ljudskost z robotostjo, Jaklič hoče biti za vsako ceno naturen, zato identificira večkrat ljudskost z robotostjo. Jurčič slika kmeta v njegovi kremenitosti, Jaklič v njegovi naivnosti. Dasi sta oba na zunaj ozki krog vaškega življenja zožila in ostala bolj pri površini, vendar sta že ugledala sredi svojega ljudstva, kljub njegovi trmočlavi, škodoželjnosti in pohlepnosti, ki toliko zažabi, kakor daleč seže razum, tudi njegovo v bistvu dobro dušo, da zasede v neskalski prisrčnosti iz žuljavih rok in neokretnih ustnic. Toda oba se še vprašujeta kako je, ne pa, zakaj; morda se bo novi rod lotil tega problema. Grafenauer je napisal za zbirko kratek uvod, kjer je oba avtorja kratko predstavil občinstvu, kateremu je knjiga namenjena.

Dr. J. Šilc.